

Ο ΠΡΩΤΟΣ - ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΑ - ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟΣ ΝΟΜΟΣ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ(Η επιγραφή της
Γόρτυνας)

Κείμενο - Φωτογραφίες: Αντώνης Κάτανος / Ιστορικός Τέχνης

Γενικά επικρατεί η γνώμη ότι, το Δίκαιο αναπτύχθηκε στην Ρώμη. Οι νεότερες έρευνες και προπάντων η ανακάλυψη της περίφημης Επιγραφής της Γόρτυνας αποδεικνύουν ότι η προσφορά των Ελλήνων στον τομέα του Δικαίου υπήρξε υψίστης σημασίας και σπουδαιότητας. Ας μη λησμονούμε, ότι από τους Έλληνες ετέθησαν οι φιλοσοφικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται η ορθή γνώση του Δικαίου.

Οι ερευνητές της αρχαίας Ιστορίας και της Νομικής έχουν ασχοληθεί περισσότερο με τις νομοθετικές διατάξεις της Σπάρτης και της Αθήνας βάσει των διασωθεισών επιγραφών και από ιστορικές πηγές όπως τα συγγράμματα του Πλάτωνος. Γνωστοί οι νομοθέτες *Λυκούργος*, *Ζάλευκος*, *Δράκων*, *Σόλων* και *Κλεισθένης*.

Η Επιγραφή της Γόρτυνας μας έδωσε πλήρη στοιχεία για τις νομοθετικές διατάξεις αστικού, οικογενειακού, κληρονομικού δικαίου και πολιτικής δικονομίας. Ο Πλάτων στους "Νόμους" μιλάει με θαυμασμό για το πολίτευμα και την ευνομία της Γόρτυνας. Οι νόμοι της Γόρτυνας είναι χαραγμένοι βουστροφιδόν σε αρχαία κρητική διάλεκτο, πάνω σε

μεγάλες πλάκες πωρόλιθου.

Η Επιγραφή ανάγεται στον πρώιμο 5ο αι. π.Χ. και αποτελείται από δώδεκα στήλες (δέλτους) ύψους 1,75 μ. και πλάτους περίπου 0,67 - 0,69 μ. Συνολικά σώζονται 625 στίχοι. Η Επιγραφή στην αρχική της μορφή πρέπει να περιείχε 630-640 στίχους. Η ανάγνωση γίνεται από τα δεξιά προς τα αριστερά και συνεχίζεται στην επόμενη σειρά από τα αριστερά προς τα δεξιά και ούτω καθ' εξής, δηλαδή κατά τον τρόπο που στρέφονται οι βόες κατά το όργωμα του χωραφιού (βους + στροφή).

Αρχικά βρέθηκαν τμήματα της Επιγραφής από Γάλλους περιηγητές το 1857. Το 1884 ανακαλύφθηκε το υπόλοιπο τμήμα της Επιγραφής που είχε χρησιμοποιηθεί σ' έναν υδρόμυλο ως οικοδομικό υλικό!

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

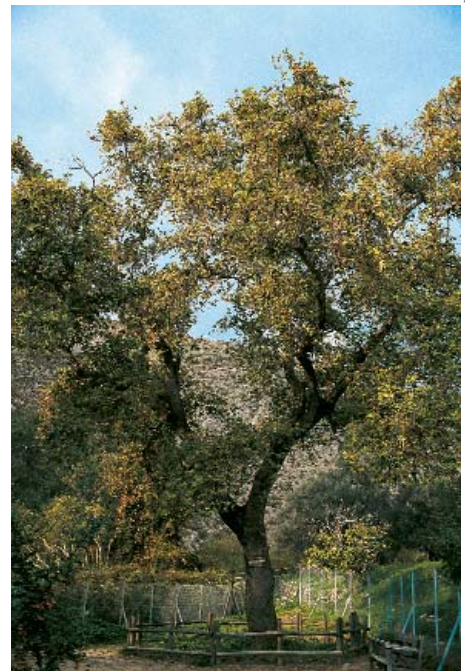
Η Γόρτυς βρίσκεται στην εύφορη πεδιάδα της Μεσαράς ανάμεσα στους Αγίους Δέκα και την Μητρόπολη. Απέχει 45,5 χλμ. από το Ηράκλειο.

Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως νεολιθικά και Μινωϊκά λείψανα. Σύμφωνα με την μυθική παράδοση ο Ζεύς μεταμορφωμένος σε ταύρο απήγαγε την Ευρώπη από την

Αργότερα ήλθαν οι Αχαιοί από την Πελοποννησιακή Γόρτυνα, και σ' αυτό το γεγονός οφείλεται η ονομασία της. Στην Γόρτυνα αναφέρονται ο Ομηρος, ο Στράβων κι ο Θεόφραστος. Η Γόρτυς υπήρξε από τις ισχυρότερες πόλεις της Δωρικής Κρήτης. Κατά την κλασική περίοδο η πόλη αναπτύχθηκε πολύ και για να την αποκτήσει.

Την ηγεμονία της Κρήτη, οι σχέσεις της με την Κνωσό ήταν άλλοτε εχθρικές. Τον 3ο π. Χ. αιώνα οι Γορτύνιοι κατέλαβαν εδάφη της

Ο αρχαιολογικός χώρος της Γόρτυνας, όπως σώζεται σήμερα

Φοινίκη και την έφερε στην Γόρτυνα. Κάτω από έναν αιθαλή πλάτανο από την ιερή ένωση τους, γεννήθηκε ο γενάρχης, νομοθέτης των Μινωϊτών, ο Μίνως και οι κριτές του Κάτω Κόσμου, ο Ραδάμανθυς και ο Σαρπηδών. Ο Ιερός Πλάτανος σώζεται μέσα στον Αρχαιολογικό χώρο της Γόρτυνας. Βέβηλα χέρια έχουν κόψει τον πλάτανο, όμως από τις ρίζες του ο καινούργιος πλάτανος θάλλει για να μας θυμίζει την παρουσία του πατέρα όλων των θεών και ανθρωπών.

Οι Μυκηναίοι ονόμασαν την πόλη Ελλωτίς και Λάρισα προς τιμή κάποιας θεότητας.

Ο αιθαλής Ιερός Πλάτανος του Δία. Κάτω από την σκιά του πλατάνου, ο Ζεύς ενώθηκε με την Ευρώπη και γεννήθηκε ο Μίνως, ο νομοθέτης και γενάρχης των Μινωϊτών.

Φαιστού, όπως το λιμάνι της Μάταλο (τα σημερινά Μάταλα). Ο Μάταλος και ο Λεβήν ήταν τα δύο λιμάνια της Γόρτυνας στο Λιβυκό Πέλαγος. Αργότερα ανέπτυξαν φιλικές σχέσεις με τους Πτολεμαίους της Αιγύπτου και τελικά βοήθησαν τους Ρωμαίους να καταλάβουν την Κρήτη και γι' αυτό η πόλη

τους δεν καταστράφηκε από τον Ρωμαίο Καικίλιο Μέτελλο το 68 π.Χ., όπως οι περισσότερες κρητικές πόλεις που αντιστάθηκαν. Η Γόρτυνα γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση στη Ρωμαϊκή περίοδο κι έγινε πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής επαρχίας της Κρήτης και της Κυρηναϊκής (Λιβύη), με πληθυσμό πάνω από 200.000.

Κατά την Ρωμαϊκή κυριαρχία η πόλη απέκτησε σπουδαία κτίρια, όπως το Πραιτώριο, έδρα του Ρωμαίου επαρχιακού διοικητή, που χτίστηκε τον 2ο αι. μ.Χ., και ανοικοδομήθηκε 200 χρόνια αργότερα, η Ρωμαϊκή αγορά και το Ωδείο, που χτίστηκε τον 1ο αι. μ.Χ., στη

Σώζονται επίσης το θέατρο, το αμφιθέατρο, δημόσια κρήνη, στάδιο, θέρμες, ο ναός του Ασκληπιού κι ο ναός των Αιγυπτίων θεών, Ισιδας και Σάραπη.

Οι λίθοι επί των οποίων έχει χαραχθεί η Επιγραφή αρχικά βρίσκονταν σε κυκλικό μέρος (Πρυτανείο) της Αγοράς ή στον ναό του Πυθίου Απόλλωνος για να είναι προσιτοί σε όλους. Κατά την Ρωμαϊκή περίοδο το πρυτανείο αχρηστεύθηκε κι οι λίθοι χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικό υλικό για την κατασκευή του Ωδείου. Όμως οι Ρωμαίοι είχαν αντιληφθεί την αξία της Επιγραφής κι έτσι φρόντισαν να μπουν οι λίθοι κατά την

Το Πραιτώριο της Γόρτυνας, έδρα του ρωμαίου διοικητή. Χτίστηκε τον 2ο αιώνα μ. Χ. και ανοικοδομήθηκε 200 χρόνια αργότερα.

θέση παλαιότερου οικοδομήματος. Στη βόρεια πλευρά του ωδείου βρίσκονται εντοιχισμένοι οι περιφημοί Νόμοι της Γόρτυνας, που σήμερα προστατεύονται από πλινθόκτιστη κατασκευή.

Στα δυτικά του πραιτωρίου υπάρχει ο ναός του Πυθίου Απόλλωνος, χτισμένος αρχικά τον 7ο αι. π.Χ., με πολλές αναδιαμορφώσεις.

σωστή σειρά. Οι Ρωμαίοι είχαν αντιγράψει τα ελληνικά πρότυπα όπως ο Δωδεκάδελτος Νόμος της Ρώμης του 5ου αι. π.Χ. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις της επιγραφής ίσχυαν και κατά την Ρωμαϊκή περίοδο. Οι Ρωμαίοι στις περιοχές που κατακτούσαν επέτρεπαν στους κατοίκους να εφαρμόζουν τις διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου.

Κατά την Βυζαντινή περίοδο (6ος-7ος αι. μ.Χ)στην Γόρτυνα κατασκευάστηκε μεγαλοπρεπής ναός του Αγίου Τίτου, μαθητή του Αποστόλου Παύλου, ο οποίος ήταν ο πρώτος επίσκοπος της Κρήτης κι η Γόρτυνα η

μητρόπολη όλης της Κρήτης. Διατήρησε την αίγλη της στη διάρκεια της πρώτης Βυζαντινής Περιόδου, μέχρι που καταστράφηκε από τους Σαρακηνούς το 824 μ.Χ.

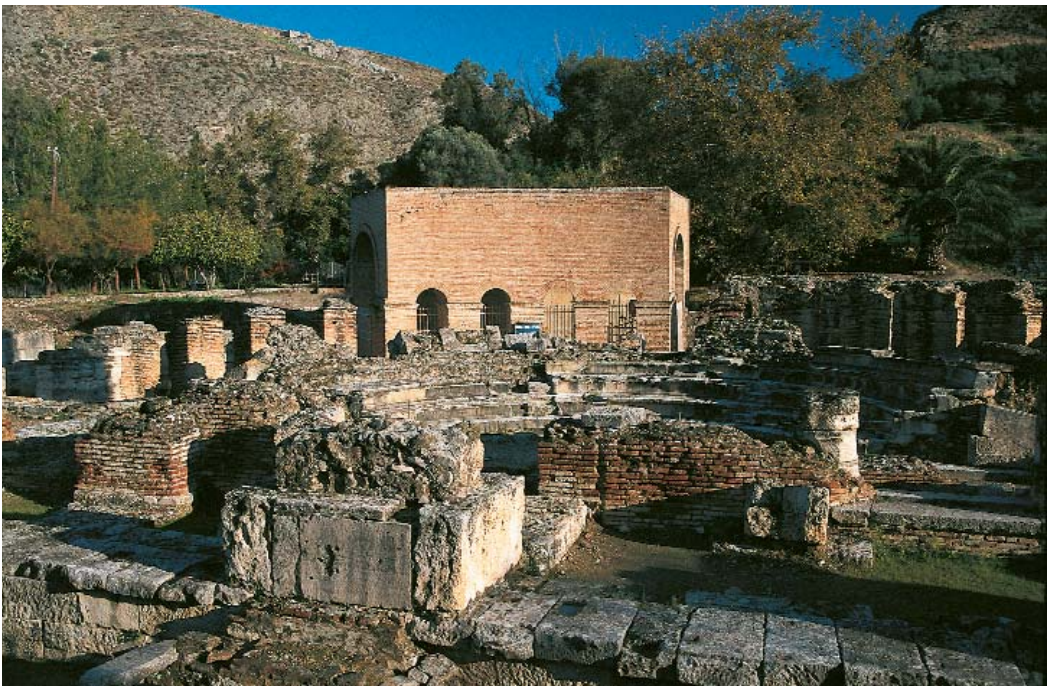
ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Με την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής γραφής Β ήρθαν στο φως οι πρώτες ρίζες του Ελληνικού Δικαίου. Ο όρος "Θέμις" απαν-

Απόλλωνα τους νόμους του. Η ιδέα της δικαιοσύνης είχε θεοποιηθεί. Η Θέμις, κόρη του Ουρανού και της Γης, συμβόλιζε την ηθική τάξη και το δίκαιον. Τέκνο της Θέμιδος ήταν η Δίκη. Η δε Νέμεσις ήταν τέκνο της Νυκτός και του Ωκεανού και απέδιδε σε καθένα την μερίδα που δικαιούται.

Στην αρχή οι νόμοι ήταν άγραφοι, όπως και τα έθιμα, δηλαδή υπήρχαν κανόνες ηθικής

Το Ωδειό. Στο πίσω μέρος η πλινθόκτιστη κατασκευή όπου φιλοξενείται η Επιγραφή

τάται στα κείμενα της Γραμμικής Β. (Ουκί τε μι = ουχί θέμις = δεν επιτρέπεται). Η λέξη "θέμις" σημαίνει τον κανόνα συμπεριφοράς που απέκτησε ισχύ κατ' έθος και όχι εξ αποφάσεως. Ο πληθυντικός "θέμιστες" εσήμαινε αρχικά τις αποφάσεις των θεών, καθώς και τις δικαστικές αποφάσεις.

Οι αρχαίοι επίστευαν στην θεϊκή προέλευση των νόμων. "**Νόμος απάντων βασιλεύς θνητών τε και αθανάτων**". Ο ίδιος ο Ζεύς υπαγόρευσε στον Μίνωα τη νομοθεσία του. Ο δε Λυκούργος εμπνεύστηκε από τον

και κοινωνικής συμπεριφοράς. Θεματοφύλακες κι ερμηνευτές των νόμων ήταν το **ιερατείο** και οι **άρχοντες**. Το φιλελεύθερο και εξερευνητικό πνεύμα των Ελλήνων απελευθέρωσε το Δίκαιο από τα δεσμά της θρησκείας. Η έδρα της δικαιοσύνης μεταφέρθηκε από τους ναούς στην Εκκλησία του Δήμου. Αργότερα οι νόμοι άρχισαν να γράφονται. Οι γραπτοί νόμοι απετέλεσαν τροχοπέδη στις αυθαιρέσιες του ιερατείου και των αρχόντων. Ο 7ος αιώνας χαρακτηρίζεται ως περίοδος των μεγάλων νομοθετών.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΑΣ

Στην αρχαία Κρήτη η γνώση των νόμων ήταν υποχρεωτική. Οι άγραφοι νόμοι επέτρεπαν στους κυβερνήτες να ερμηνεύσουν τους νόμους κατά το δοκούν με συνέπεια την καταπίεση των πολιτών. Αυτός ο λόγος οδήγησε στην συγγραφή των νόμων της Γόρτυνας ούτως ώστε οι πολίτες να γνωρίζουν τους νόμους και να προστατεύονται αποτελεσματικά. Για να γίνουν ευκολότερα κατανοητοί οι νόμοι (κώδικες) της Επιγραφής πρέπει ν' αναφέρουμε ότι το πολίτευμα της Γόρτυνας ήταν ολιγαρχικό. Οι ανώτεροι άρχοντες ονο-

έπρεπε να λογοδοτήσουν για τη διαχείρισή τους κι αν κρίνονταν άξιοι γίνονταν δεκτοί στο τιμητικό σώμα της Βουλής.

Οι κάτοικοι της πόλεως διαιρούνταν σε 3 τάξεις. Υπήρχε κατ' αρχήν η τάξη των **ελευθέρων πολιτών** αποτελούμενοι από Δωριείς αποίκους κι εγχώριους ευγενείς. Μετά υπήρχε η τάξη των **απεταίρων** δηλ. αυτών που δεν ανήκαν στις τάξεις των πολιτών. Σ' αυτή την τάξη ανήκαν κι οι "περίοικοι". Τέλος υπήρχαν οι **δούλοι** που αιχμαλωτίστηκαν στους πολέμους. Οι δούλοι διακρίνονταν σε δούλους του δημοσίου (μινώτες) κάτι σαν τους σημερινούς δημόσιους υπάλληλους και σε

Η Δωδεκάδελτος Επιγραφή της Γόρτυνας στεγάζεται στο πλινθόκτιστο κτίσμα. Στην αρχαιότητα βρισκόνταν στο Πρυτανείο της Αγοράς ή στον ναό του Πυθίου Απόλλωνος για να είναι προσιτή σ' όλους.

μάζονταν "κόσμοι", ήσαν δέκα κι είχαν ετήσια θητεία. Ο θεσμός αυτός θυμίζει τον Σπαρτιατικό. Οι κόσμοι κυβερνούσαν την Γόρτυνα, ήσαν αρχηγοί στρατού, είχαν θρησκευτικά και δικαστικά καθήκοντα. Μετά το τέλος της θητείας τους οι κόσμοι

δούλους των ιδιωτών. Ανάλογη διάκριση υπήρχε και στην Σπάρτη. Στην Σπάρτη όμως οι είλωτες (δούλοι) καταπιέζονταν με συνέπεια να εξεγείρονται πολλές φορές ενώ στην Γόρτυνα καταπίεση δεν υπήρχε και ούτε εξεγέρσεις δούλων. Η Επιγραφή της Γόρτυνας περιέχει διατάξεις και για δούλους.

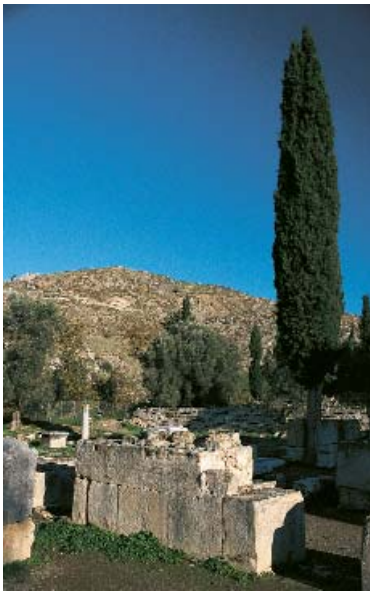
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ

Η Επιγραφή της Γόρτυνας δεν αποτελεί κώδικα με την σύγχρονη νομοτεχνική έννοια

αλλά καταγραφή κανόνων για οδηγίες προς τους δικαστές και την καταπολέμηση της άγνοιας του Δικαίου. Θα μπορούσαμε να παρομοιάσουμε την Επιγραφή με την σύγχρονη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ως μέσον δημοσίευσης των κανόνων του Δικαίου.

Στην κορυφή της πρώτης δέλτου της Επιγραφής είχε χαραχθεί η λέξη θεοί ως επίκληση στους θεούς, πιθανώς πρόκειται για την αντίληψη των αρχαίων στην θεϊκή προέλευση των νόμων ή για μια επίκληση της θείας ευλογίας στο νομοθετικό έργο. Πάντως κατά τις τότε αντιλήψεις οι θεοί προστάτευαν το σύνολο των πολιτών και όχι μόνο τους

μερα. Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συζύγων είναι παραπλήσιες του ισχύοντος Αστικού Κώδικα, άρθρο 1397. Ο γάμος δεν επηρεάζει τα δικαιώματα των συζύγων επί της περιουσίας τους. Η προνοητικότητα που είχαν για τις χήρες αποτελεί δείγμα του πόσο προχωρημένη ήταν τότε η κοινωνία. Την δωρεά που θα κάνει ο σύζυγος στην γυναίκα του μπορεί αυτή να την λάβει μόνο αφού πεθάνει ο σύζυγος, άρα πρόκειται για δωρεά αιτία θανάτου. Όλα τα κληρονομικά θέματα ρυθμιζόνταν για την συνοχή και αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της γορτυνιακής κοινωνίας. Όλα τα αρχαιοελληνικά συστήματα κληρονο-

ηγεμόνες. Η αναφορά του θείου είναι μια ελληνική παράδοση η οποία συνεχίστηκε κατά τα βυζαντινά χρόνια και στη σύγχρονη εποχή. Στα ελληνικά συνταγματικά κείμενα γίνεται στο προοίμιο επίκληση της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιασπαστού Τριάδος. Ορισμένοι εκσυγχρονιστές θέλουν να καταργήσουν αυτό το έθιμο χιλιετιών, προσβάλλοντας την θρησκευτική συνείδηση του Ελληνικού λαού. Στην Επιγραφή υπάρχουν ρυθμίσεις για τον γάμο και το διαζύγιο που θυμίζουν τους σύγχρονους θεσμούς, όπως η συμφωνία των συζύγων για διαζύγιο (συναινετικό διαζύγιο, άρθρο 1441 του Αστικού Κώδικα). Υπήρχε η διατροφή και η αποζημίωση όπως και σή-

Τα τείχη της Γόρτυνας. (αριστερά) Ο Ναός του Πυθίου Απόλλωνος και ο βωμός του. Λειτουργούσε και μαντείο ως παράρτημα του Δελφικού.

μικού δικαίου είχαν σκοπό την διατήρηση και ενίσχυση της οικογένειας με βάση την οικογενειακή περιουσία. Ο θεσμός της διαθήκης ήταν άγνωστος σ' όλα τα δωρικά συστήματα Δικαίου. Στο Αττικό Δίκαιο ο θεσμός της διαθήκης καθιερώθηκε από τον Σόλωνα. Στο Κώδικα της Γόρτυνας βρι-σκουμε την αρχή του κοινού ελληνικού κληρονομικού δικαίου. Οι "κατιόντες" προτιμούνται από τους συγγενείς "εκ πλαγίου". Στο Δίκαιο της

Γόρτυνας για την εξ αδιαθέτου διαδοχή προβλεπόταν διαδοχή κατά γενεές με προτεραιότητα των συγγενών από την πλευρά του πατέρα.

Στην Επιγραφή υπάρχουν χρηματικές ποινές που αφορούν σε διάφορα αδικήματα και θυμίζουν το σύγχρονο Αστικό Δίκαιο άρθρο 59 και 932 του Αστικού Κώδικα, χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη. Το πρόστιμο καταβάλλεται στο θύμα και όχι στην πολιτεία. Κατ' αρχήν απαγορευόταν η αυτοδικία και η παράνομη κατακράτηση προσώπων, περιουσιακών στοιχείων και δούλων. Αξίζει να παρατηρήσει κάποιος, ότι για την αυτοδικία η

Η επιδρομή των κατακτητών δεν άφησε τίποτα όρθιο.

πολιτεία απαγορεύει στον δράστη ν' αναλάβει μόνος του την τιμωρία. Αυτό αποτελεί δείγμα ευνομούμενης πολιτείας και η πρώτη μορφή της αντιλήψεως ότι η δίωξη του εγκλήματος ανήκει στην πολιτεία, αντίληψη που εκφράζεται στο σύγχρονο Ποινικό Δίκαιο.

Ευχαριστούμε την συνδρομήτριά μας κα. Ματζουράνη για τις εύστοχες επισημάνσεις της για το άρθρο του συνεργάτη μας κου. Α. Κάτανου, τεύχος 29ο, "Τα Μυστήρια της Ελευσίνας". Στις σελ 27 του άρθρου στην φωτογραφία δεν απεικονίζεται ο ναός της Δήμητρας αλλά τα **"Μεγάλα Προπύλαια"** και σελ 28 το ανάγλυφο που φωτογραφήθηκε είναι ρωμαϊκό αντίγραφο και βρίσκεται στο Μουσείο της Νέας Υόρκης ενώ το **αυθεντικό** βρίσκεται στο **Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών**.

Στην Επιγραφή της Γόρτυνας προβλέπονταν επίσης ποινές για τον βιασμό, δείγμα του ότι και τότε υπήρχαν οι αρχές περί απολύτου σεβασμού της γενετήσιας ελευθερίας του απόμου, (βλέπε σύγχρονο Ποινικό Κώδικα άρθρο 336 - 353). Ο νόμος επίσης τιμωρούσε όσους προσέβαλλαν δούλους. Στην Γόρτυνα οι δούλοι ήταν λιγότερο "δούλοι" από τους δούλους των άλλων πόλεων. Αξιοσημείωτο είναι ότι υπήρχαν και διατάξεις που τιμωρούσαν την μοιχεία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εν συγκρίσει με άλλες νομοθεσίες όπως του Δράκοντος ή του Σόλωνα, των οποίων αποσπάσματα βρέθηκαν σε επιγραφές, η Επιγραφή της Γόρτυνας είναι πλήρης και αποτελεί **τον πρώτο χρονολογικά κωδικοποιημένο νόμο της Ευρώπης και της Ελλάδας** σηματοδοτώντας το τέλος της πρωτόγονης νομοθεσίας και την αρχή της σύγχρονης.

Επιπλέον η Επιγραφή της Γόρτυνας αποτελεί τον **πρώτο κώδικα δικαιωμάτων του ανθρώπου**. Σε πολλές περιπτώσεις οι ρυθμίσεις οικογενειακών σχέσεων και κληρονομικών θεμάτων διέπουν ακόμη και σήμερα τους αντίστοιχους κλάδους του ισχύοντος δικαίου. Η ύπαρξη ενός τέτοιου κειμένου αποτελεί μία από τις σπουδαιότερες αποδείξεις για την πρόοδο που είχε σημειώσει το ελληνικό πνεύμα εκείνη την εποχή.

ΠΗΓΕΣ

"**Η Δωδεκάδελτος Επιγραφή της Γόρτυνας**". Δημήτρη Σκιαδά. Ελευθέρη Σκέψις "**Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**". Τόμος Γ2. Εκδοτική Αθηνών.
"**Πλάτωνος Νόμοι**". Μετ. Κ. Φίλιππας, Πάπυρος "**Η μεγάλη Δωδεκάδελτος Επιγραφή της Γόρτυνος**". Εκδοση Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου, 1973